

УДК 378.011.3-051:78:[008:792]

*Наталія Косінська,
м. Київ*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНО-ОБРАЗНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлено методологічні аспекти формування сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва. Розкрито положення методологічних підходів у контексті проблеми формування сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва. Визначено, що провідними методологічними підходами, які визначають сутність сценічно-образної культури вчителя музики, є культурологічний, аксіологічний, компетентнісний, герменевтичний, що уможлиблює визначення відповідної професійно-значущої якості, фахової компетентності, яка дозволяє фахівцеві опановувати зміст музичного твору як особливого феномену культури, розглядати його як синтез духовного, емоційного, естетичного досвіду людства, на основі інтерпретації його художньо-сміслового виміру вибудовувати сценічний образ і ретранслювати його в педагогічній, виконавській, вокальній діяльності.

Ключові слова: *майбутні вчителі музичного мистецтва; методологічні основи; сценічно-образна культура; культурологічний підхід; аксіологічний підхід; герменевтичний підхід; компетентнісний підхід; образ.*

Постановка проблеми. У контексті інноваційних підходів висуваються нові вимоги до вчителя: сучасне суспільство потребує фахівців, які здатні вирішувати професійні функції, наділені готовністю від початку професійної діяльності виявляти професіоналізм, компетентності у формуванні покоління з високим ступенем естетичної культури, ціннісних орієнтирів, етичних установок. З цією метою вчитель мистецьких дисциплін, насамперед вчитель музичного мистецтва, має володіти спектром необхідних якостей, з-поміж яких вагоме значення має сценічно-образна культура.

Фах вчителя музики – складний і багатоаспектний, що вимагає наявності спектру особистісних якостей, необхідних як для педагога, так і для музиканта, виконавця, вокаліста. Адже вчитель музики – це творча, емоційна, креативна, артистична людина, яка має володіти професійно-педагогічним мисленням, самоусвідомленням, загальнокультурними і професійними знаннями, вміннями, навичками, компетентностями, виявляти особистісно-професійну позицію.

Однією з важливих фахових компетентностей, якими має володіти майбутній учитель музичного мистецтва, є сценічно-образна культура, яка дозволяє фахівцеві опановувати сутність музичного твору як особливого феномену культури, розглядати його як синтез духовного, емоційного, естетичного досвіду людства, на основі інтерпретації художньо-смыслового виміру твору вибудовувати сценічний образ і ретранслювати його у педагогічній, виконавській, вокальній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Робота над визначеною темою статті зумовила необхідність вивчення та аналізу наукової літератури, яка склала теоретичну базу дослідження. У педагогічному дискурсі української і зарубіжної науки наявний спектр досліджень, що дозволяють цілісно проаналізувати сутність поняття «сценічно-образна культура майбутнього вчителя музичного мистецтва», визначити

методологічні засади та особливості формування означеної якості у процесі вокальної підготовки.

З-поміж досліджень виокремимо праці науковців, педагогів, у яких: розкривається сутність культури як історично зумовленого феномену людства: Ю. Борев [2], М. Каган [3] та інші; обґрунтовано теоретико-методологічні засади мистецької освіти (О. Олексюк [7; 8; 9], О. Рудницька [12; 14], О. Ростовський [11] та ін.); визначено сутність формування професійної компетентності вчителя, зокрема вчителя музичного мистецтва (А. Козир [5], Л. Козирева [4], А. Плішка [10], Я. Семеген [10], В. Федоришин [5] та ін.); проаналізовано особливості професійної підготовки майбутнього вчителя музичних дисциплін (Н. Овчаренко [6], Ю. Сетдикова [13] та ін.); досліджено специфіку формування різних видів професійної культури майбутнього вчителя музики (О. Бондаревська [1] та ін.).

Метою статті є обґрунтування методологічних аспектів формування сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки, розкриття важливих положень методологічних підходів із позиції формування сценічно-образної культури вчителя музики.

Виклад основного матеріалу. Аналіз праць науковців дозволив виокремити провідні методологічні підходи, які розкривають методологічні орієнтири формування сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Насамперед необхідно з'ясувати основні положення *культурологічного підходу* в контексті проблеми формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. Багатоаспектність мистецтва надає людині можливість випробувати всю різноманітність видів суспільної практики у процесі мистецького втілення світу. В цьому прихована причина виникнення різних видів мистецтв (літератури, театру, образотворчого мистецтва, музики, хореографії і т. д.), у гармонійній системі художніх цінностей різних видів мистецтв виявляється мистецька культура суспільства [3, с. 264]. Мистецтво як феномен культури – явище соціальне. Соціальність мистецтва і його культурний смисл – це не лише відображення соціальних аспектів дійсності, але й

характер соціальних механізмів його існування в суспільстві, характер його функціонування в мистецтві.

Відповідно вчитель музичного мистецтва як вокаліст, інтепретатор, ретранслятор культурних цінностей має володіти стійкими світоглядними установками, співвіднесеними з культурним досвідом людства і нації. Адже, на переконання О. Олексюк, «виходячи з розуміння світоглядної установки як важливого психологічного рівня реалізації регулятивних функцій образу світу, правомірно розглядати сутність цього механізму на основі контекстуальних відношень “музика – культура”» [9, с. 67]. Світоглядні установки вчителя музики мають реалізовуватися в особистісному ціннісному музичному судженні, що передбачає цілісне розуміння музичного твору, його інтерпретацію та представлення учнівській аудиторії, адже музичне судження виявляється «у композиторському висловленні, інтерпретаційному перевтіленні музичного твору, слухацькому відгуку чи музично-педагогічній моделі музичного твору, тісно пов’язане з художнім світовідношенням особистості» [9, с. 68].

Процес передачі культурного досвіду і декодування його через сприйняття різних видів мистецтв становить цілісність єдиного процесу колективного мислення. Насамперед через посередництво музичного мистецтва виконавець, вокаліст, учитель музичного мистецтва крізь призму вокальної мови, виконавства, педагогічної майстерності, різних видів професійної культури використовує педагогічні ресурси музики, які передусім акумульовані в художніх образах, художній мові, образності музичного твору. У результаті музичне мистецтво набуває концептуального вираження, що, на думку Ю. Сетдикової, пов’язано з тим, що художня мова володіє можливостями сугестивної дії, відповідно музичний твір набуває реальної, а не потенційної художньо-естетичної цінності [13, с. 11]. Таким чином, відбувається входження особистості в культуру через посередництво мистецтва, зокрема музичного.

У цьому контексті набуває актуальності інформаційно-семіотична концепція культури, обґрунтована О. Рудницькою. Згідно з означеною концепцією «кожне явище культури є носієм особливого смислу, що зберігається і передається у вигляді

знаків, які утворюють свого роду «матеріальну оболонку» смислу... Розуміння культури передбачає здатність не лише чуттєво сприймати зовнішню сторону предмета, а й «розшифровувати» його внутрішню сутність, соціально значущу інформацію, виражену відповідними знаками» [14, с. 8].

Знакове вираження культури, її смислове наповнення через мистецтво стає для особистості, зокрема педагога-музиканта, джерелом життєвого і професійного досвіду, засобом реалізації культурних норм, цінностей на рівні загальнолюдської і національної культури. О. Рудницька доводить, що кожна етносоціальна спільнота характеризується єдиним семіотичним полем – системою загальновідомих для всіх її представників знакових засобів, зокрема засобів художньої символіки, що забезпечує взаєморозуміння та взаємодію членів суспільства [14, с. 11]. Національні здобутки мистецтва акумулюють образи художньої картини етносу, виражені в мистецьких, зокрема музичних, творах, у процесі створення й інтерпретації яких учитель музичного мистецтва має реалізувати педагогічну майстерність, виконавську та сценічну культури.

Відповідно професійна діяльність вчителя музики має ґрунтуватись на принципі культуровідповідності, який, на переконання О. Олексюк, «забезпечуючи збереження, передачу, відтворення і розвиток культури засобами освіти, передбачає орієнтацію на встановлення духовного взаємозв'язку між собою і своїм народом, переживання почуття своєї приналежності до національних традицій» [7, с. 28]. Через реалізацію принципу культуровідповідності, крізь призму культурних норм життя, культури людських цінностей у процесі декодування художньої образності, втілення її у сценічному образі відбувається формування майбутнього вчителя музичного мистецтва з високим рівнем сценічно-образної культури.

На окрему увагу заслуговує визначення сутності *аксіологічного підходу* в контексті проблеми формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. Мистецтво сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, естетичних смаків, зумовлює розвиток здібностей і формує потреби особистості щодо краси в житті. Естетична функція

мистецтва створює можливості для набуття естетичних знань, мистецьких умінь, здатності до творчості та сприйняття мистецтва. Залучення особистості в мистецьке середовище детермінує самопізнання особистості, усвідомленість самооцінки. Адже людина орієнтується на загальнолюдські цінності, розуміючи їх пріоритетне значення, що є однією з форм усвідомлення досягнень культури людства. Саме мистецтво, на переконання Ю. Борева, забезпечує соціалізацію особистості, формуючи її соціально-творчу активність [2, с. 479].

Цінності культури, людського життя, виховання, навчання, професійної діяльності в майбутнього вчителя музичного мистецтва формуються у процесі аксіологічно зорієнтованої професійної підготовки. З-поміж цінностей учителя науковці акцентують увагу на таких, як: гуманістична педагогічна позиція, особистісна відповідальність за учнів, розуміння сенсу педагогічного фаху, вибір професійних цінностей тощо. Водночас цінністю професійної діяльності майбутнього вчителя музики має бути ціннісне ставлення до музичних творів як до феноменів культури, у яких акумульований досвід поколінь, усвідомлена позиція ставлення особистості до професійної діяльності як чинника розвитку музичної культури загалом і особистісної й професійної культури зокрема. Ці якості дозволяють учителеві розвиватися як успішній особистості, задовольняти потреби у творчій самореалізації, самовдосконалюватись у професії. Таким чином, формується особиста професійна установка на реалізацію саме музично-педагогічних цінностей у процесі професійної діяльності, серед них, на думку О. Олексюк [8], О. Бондаревської [1, с. 37], є світ музики як носій музичних істин і музичних цінностей, особистість учня як найвища цінність, а також особистісні смисли, індивідуальні здібності, життєвий досвід тощо.

Більшість науковців-педагогів суголосні в тому, що у процесі інтерпретації музичного твору вчителем музичного мистецтва відбувається екстеріоризація особистісних цінностей, що є вагомим чинником професійної діяльності фахівця. Відповідно актуалізуються ідеї *герменевтичного підходу*, що сприяють творчій самореалізації, розвитку емоцій, волі, почуттів,

інтуїції, натхнення, емпатійності тощо. На переконання О. Олексюк, «з герменевтичних позицій інтерпретування музичного твору – це не тільки інтелектуальний процес, але й напружена духовно-пізнавальна діяльність особистості, яка спирається на загальнолюдські цінності і спрямована як назовні, так і всередину», адже «інтерпретація музичного твору постає як неперервне розуміння й саморозуміння, перманентне вдосконалення й самовдосконалення» [9, с. 16-17].

Герменевтичний підхід є доцільним у розкодуванні художніх образів за допомогою сценічних у процесі виявлення сценічно-образної культури вчителем музики у професійній діяльності, тому що він слугує інструментом смислового наповнення музичних творів. Це, своєю чергою, дозволяє творчо ретранслювати мистецькі, загальнолюдські, національні цінності культури і мистецтва в освітньому процесі. Тому, на думку Н. Овчаренко, задля розуміння смислів майбутнім учителям музичного мистецтва необхідно засвоїти основи семіотично-герменевтичного аналізу музики [6].

Проходячи всі етапи сприйняття музичних творів, музичного матеріалу, вчитель музичного мистецтва має усвідомити об'єктивність музичного тексту, виявити найбільш оптимальні засоби його практичного втілення у виконавському та вокальному аспекті, що сприяє відтворенню та ретрансляції його смислового потенціалу. Адже сутність, за визначенням Н. Овчаренко, є закодованою субстанцією в мистецьких (вокальних) творах, що має світоглядний вплив на формування особистості вчителя та на підвищення його рівня готовності до здійснення вокально-педагогічної діяльності [6, с. 34].

Відповідно важливо розвивати в майбутнього вчителя музичного мистецтва інтерпретаційні уміння, здатність здійснювати інтерпретаційний аналіз музичних творів, що передбачає, на думку О. Рудницької, «вміння суб'єкта аналізувати музичну мову, порівнювати твір із різними явищами художньої культури, застосовувати дані про соціально-історичний фон розвитку мистецтва й використовувати інші форми пізнання авторської думки» [12, с. 33]. Суголосним у цьому контексті є положення О. Ростовського, який зауважив, що

виражені смисли закріплені в інтонаційній формі музики, їх сприймання спирається на семіотичну основу культури... Глибинні значення ... резонансно збуджуються художнім світом твору, виникають при взаємодії ближчого змісту музики з історичним контекстом [11, с. 25]. Саме тому в процесі інтерпретації музичного твору вчитель має оволодіти музичною мовою, опанувати сукупність художніх цінностей, застосувати комплекс професійних якостей, які зумовлюють вибір виражальних засобів, вокальної техніки, засобів драматургічної дії, що власне свідчить про рівень його сценічно-образної культури.

Важливим аспектом проблеми формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва є окреслення основних положень *компетентнісного* підходу. Професійна компетентність учителя музики, на думку Л. Козиревої, – це характеристика вчителя, у якій провідною якістю є практична готовність до професійної, музично-педагогічної діяльності на основі інтеграції педагогічних і фахових умінь, засвоєння знань, сформованих здібностей і навичок [4, с. 9].

А. Козир, А. Федоришин, обгрунтовуючи теоретико-методологічні засади розвитку професіоналізму вчителя мистецьких дисциплін, визначають, що компетентність – це те, що породжує вміння, дії і включає такі аспекти: здатність до планування навчального процесу, здібність знаходити нестандартні рішення (реактивність) і самостійно набувати нові знання та вміння, прагнути до досягнення майстерності у професійній діяльності [5, с. 24]. Професійні компетентності вчителя музики, на думку А. Плішка, Я. Семенген, поділяються на дві групи: спеціальні (фахові: загальнопедагогічна, диригентська, інструментальна, вокальна, музикознавча, лекторська, дослідницька) та загальні (соціальна, особистісна, індивідуальна) компетентності [10, с. 149]. Відповідно на основі аналізу праць науковців можемо дійти висновку, що у вимірах компетентнісного підходу сценічно-образну культуру майбутнього вчителя музичного мистецтва варто розглядати як різновид фахових компетентностей, що має багатокомпонентну структуру, яку складають професійні й особистісні якості.

Висновок. Отже, окреслення основних положень методологічних підходів (герменевтичного, культурологічного, аксіологічного, компетентнісного) до проблеми формування сценічно-образної культури вчителя музики дозволяє розглядати означену якість як інтегративну, що виявляється у спрямованості на інтерпретацію художніх образів через сценічний образ на основі загальнолюдської і національної культури, власного життєвого і професійного досвіду, ціннісних орієнтирів, у володінні інтерпретаційними вміннями, вокальною й акторською майстерністю, педагогічним талантом у декодуванні образної системи музичного твору через посередництво сценічного образу, багатоаспектна якість, структурними компонентами якої є мотиваційно-емпатійний, когнітивно-пізнавальний, творчо-діяльнісний.

Перспективою подальших наукових пошуків є обґрунтування структурних компонентів сценічно-образної культури, що уможливить розробку методики її поетапного формування у майбутнього фахівця.

Список використаної літератури

1. Бондаревская Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1999. – №3. – С. 37–42.
2. Боров Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Боров. – 4-е изд., доп. – Москва : Политиздат, 1988. – 496 с.
3. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание : избр. статьи / М. С. Каган. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1991. – 384 с.
4. Козырева Л. П. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности будущего учителя музыки : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01, 13.00.08 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Л. П. Козырева ; Елец. гос. ун-т им. И. А. Бунина. – Елец, 2008. – 21 с.
5. Козир А. В. Вступ до акмеології мистецької освіти : навч.-метод. посіб. / А. В. Козир, А. І. Федоришин. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 263 с.
6. Овчаренко Н. Професійна підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія : монографія / Наталія Анатоліївна Овчаренко. – Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2014. – 400 с.
7. Олексюк О. М. Музично-педагогічний процес у вищій школі / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – Київ : Знання України, 2009. – 123 с.
8. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О. Олексюк, М. Ткач. – Київ : Знання України, 2004. – 264 с.

9. Олексюк О. М. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті : монографія / О. М. Олексюк, М. М. Ткач, Д. В. Лісун. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 164 с.
10. Плішка А. Сутність поняття «професійна компетентність» учителя музики у науковій літературі / Андрій Плішка, Яна Семенген // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Вип. 536. – С. 145-150.
11. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання: навч.-метод. посіб. / О.Я. Ростовський. – Київ : ІЗМН, 1997. – 248 с.
12. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Київ : ІЗМН, 1998. – 248 с.
13. Сетдикова Ю. Б. Эстетические аспекты вокально-исполнительского творчества: генезис и современные тенденции автореф. дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.04 / Ю. Б. Сетдикова ; Московский гос. ун-т культуры и искусств. – Москва, 2006. – 24 с.
14. Українське мистецтво у полікультурному просторі : навч. посіб. / за ред. О. П. Рудницької. – Київ : «ЕксОб», 2000. – 208 с.

Natalia Kosinskaya

METHODOLOGICAL BASES OF FORMATION OF SCENIC-SHAPED CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART

In the article it has been proved that a range of competences are established at the present stage of the development of artistic pedagogical education the traditional principles of its development, oriented on the acquisition of knowledge, formation of skills and competencies. It has been determined that in the context of innovative approaches, new requirements are set for a teacher: modern society needs specialists who are capable of solving professional functions, endowed with readiness from the beginning of professional activity, to identify professionalism, competence in forming a generation with a high degree of aesthetic culture, value orientations, ethical settings.

The methodological aspects of formation of the scenic-image culture of future music teachers are highlighted. The article discusses the position of methodological approaches in the context of the problem of formation of the scenic-image culture of future music teachers. It has been determined that the leading methodological approaches that determine the essence of the scenic-image culture of a music teacher are cultural, axiological, competence, hermeneutic; it allows determining the corresponding professional-significant qualities, professional competences, which allow a specialist to master the content of a musical work as a special phenomenon of culture, consider it as a synthesis of spiritual, emotional, aesthetic experience of a person, on the basis of interpretation of his artistic and semantic measure to build a scenic image and retransmit it in pedagogical, performing, vocal activities. This quality is manifested in the focus on the interpretation of artistic images through a scenic image based on the experience of universal and national culture, their own life and professional experience, value orientations, possession of interpretive skills, vocal and acting skills, pedagogical talent in decoding the figurative system of musical work through the mediation of scenic image, a multifaceted quality; structural components are motivational-empathic, cognitive, creative and actional.

Keywords: *future music teachers; methodological foundations; scenic-image culture; culturological approach; axiological approach; hermeneutic approach; competency approach; image.*

References

1. Bondarevskaya, E. V. (1999). Pedagogicheskaya kultura kak obshchestvennaya i lichnaya tsennost [Pedagogical culture as a social and personal value]. *Pedagogika*, 3, 37-42.
2. Borev, Yu. B. (1988). *Estetika [Aesthetics]*. Moscow: Politizdat, 496.
3. Kagan, M. S. (1991). *Sistemnyy podkhod i gumanitarnoye znaniye [System approach and humanitarian knowledge]*. Leningrad: Leningrad university, 384.
4. Kozyreva, L. P. (2008). Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya professionalnoy kompetentnosti budushchego uchitelya muzyki [Pedagogical conditions for the formation of professional competence of the future teacher of music]. *Elets*, 21.
5. Kozyr, A. V., Fedoryshyn, A. I. (2012). *Vstup do akmeologii mystetskoi osvity [Introduction to the acmeology of artistic education]*. Kyiv: National Pedagogical M. P. Dragomanov University, 263.
6. Ovcharenko, N. (2014). *Profesiina pidhotovka maibutnikh vchyteliv muzychnoho mystetstva do vokalno-pedahohichnoi diialnosti: teoriia ta metodolohiia [Professional training of future teachers of musical art for vocal and pedagogical activity]*. Kryvyi Rih: Vyd. R. A. Kozlov, 400.
7. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M. (2009). *Muzychno-pedahohichni protses u vyshchii shkoli [Musical-pedagogical process in high school]*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 123.
8. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M. (2004). *Pedahohika dukhovnoho potentsialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva [Pedagogy of spiritual potential of personality: sphere of musical art]*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 264.
9. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M., Lisun, D. V. (2013). *Hermenevtychnyi pidkhid u vyshchii mystetskii osviti [Hermeneutic approach at higher artistic education]*. Kyiv: Kyiv Boris Grinchenko City University, 164.
10. Plishka, A., Semehen, Ya. (2011). *Sutnist poniattia «profesiina kompetentnist» uchytelia muzyky u naukovii literaturi [The essence of the concept of «professional competence» of music teacher in scientific literature]*. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, 536, 145-150.
11. Rostovskyi, O. Ya. (1997). *Pedahohika muzychnoho sprymannia [Pedagogy of musical perception]*. Kyiv: IZMN, 248.
12. Rudnytska, O. P. (1998). *Muzyka i kultura osobystosti: problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity [Music and personality culture: problems of modern pedagogical education]*. Kyiv: IZMN, 248.
13. Setdikova, Yu. B. (2006). *Esteticheskiye aspekty vokalno-ispolnitelskogo tvorchestva: genesis i sovremennyye tendentsii [Aesthetic aspects of vocal-performing creativity: genesis and modern trends]*. Moscow. 24.
14. Rudnytska, O. P. ed. (2000). *Ukrainske mystetstvo u polikulturnomu prostori [Ukrainian art in the multicultural space]*. Kyiv: EksOb, 208.

Одержано 02.08.2017 р.